

Lesy kulturních krajín – klimatický činitel dílem člověka

Věcné zamyšlení nad státní lesní politikou v éře globální klimatické změny

Vladimír Krečmer

Jak svědčí témata různých zasedání, prožíváme opět po desítkách let růst veřejného zájmu o vztahy lesů a krajinného prostředí, aktuálně zejména o hospodaření s vodou v kulturní a obytné krajině. Lesnické a později environmentální vědy už více než sto let objasňují v bezpočtu vědeckých projektů postupně na všech kontinentech s lesy dávné životní zkušenosti generací, např. proč, jak a čím jsou lesní ekosystémy jednak významným činitelem útlumu škodlivých přírodních procesů (živlů), tak samovolnými poskytovateli kladných užitků pro život a rozvoj lidské společnosti – dávno uznaných pozitivních externalit lesů krajiny, moderně „ekosystémových služeb lesa“, jak termín přišel z Ameriky a pak i z EU (tady však bez definice).

Vědy lesnické a environmentální došly k vědeckému poznání, že lesní ekosystémy výrazně ovlivňují díky charakteru své biomasy i ploše a poloze svého aktivního povrchu zásadní klimatogenetické, hydrologické i pedogenetické procesy v povrchové vrstvě svého stanoviště, tedy v atmosféře i v půdě. Nejde také jenom o ekosystém sám, jak jej často vnímají biologové. Lesy kulturních krajín jsou odedávna člověkem využívané pro potřeby jeho společnosti. Mají tedy k tomu sloužící „nepřirodní“ infrastrukturu – lesní komunikace ke zpřístupnění lesů, nejrůznější obnovní seče, úpravy stavu lesních půd. Důkladně byly studovány nejen ekologické vazby lesního prostředí na růst biomasy z hledisek tržních komodit lesního hospodářství, ale se vzrůstajícím důrazem též vlivy lesů v krajině na její životní prostředí – na prvním místě na vodní režim. Evropská civilizace při prudkém rozvoji životní úrovně a životního stylu mas od 50. let 20. století zvýraznila význam environmentálních a sociálních funkcí lesů. Za mořem v USA se tohle začalo odehrávat již ve 30. letech. Stačí poukázat na knihovny poznatků získávaných na všech kontinentech s lesy od sklonku 19. století. Vliv lesů na radiační, tepelnou a vodní bilanci, klimatogenetické procesy a prvky ve sféře mikro- a mesoklimatu, na procesy pedogenetické či vodní režim – tady nejen na pozemcích určených k funkcím lesa – jsou věcně nesporné, dávno poznané a prakticky využívané nejen lesním hospodářstvím k prospěchu lidské společnosti. Vzdělaný lesník je vlastně klimatickým činitelem v měřítku jeho úkolům potřebném. Např. nežijeme-li už dávno v pralesích málokdy si uvědomujeme, že lesník např. volbou druhu obnovní seče vytváří plochy se specifickým bioklimatem i vodním režimem, zcela svérázným v oné povrchové vrstvě stanoviště a blahodárným pro novou lesní generaci. Je tu jen potřeba být si vědom přírodních zákonů a jimi vyvolávaných přírodních procesů, abychom znali a rozlišovali zcela rozdílné územní prvky – přírodní nebo kulturní lesní ekosystémy, holou seč nebo holoseč, mokřad jako specifické přírodní prostředí flóry a fauny nebo faktor vodního režimu kulturní krajiny. Takže domněnky laiků, že „hospodařením“ v lesích či dokonce „kácením“ v lese jde vždy o zlý čin, holoseče či vysoušení krajiny, jsou nesmyslem z nevědomosti nebo – u tzv. ekologů – z účelovosti jejich víry v ideovou „velkou pravdu“, které se nějaká „malá pravda“ fakt prostě nehodí. To přece známe nejednou i z historie věd.

Prudký vývoj evropské civilizace od konce 50. let 20. století vedl v souladu se změnami životní úrovně mas obyvatelstva také ke zvýšené pozornosti elity evropského lesnictva v obou dílech tehdy rozdělené Evropy do té míry, že byly zahájeny vědecké programy o *novém smyslu péče o lesy*. Šlo zejména a především o jejich vlivy na životní prostředí krajiny. U nás ve VÚLHM v letech 1953-1972 byly v nepřetržitém měření a sledování po dvacet let ujasňovány zákonitosti bioklimatu a vodního režimu porostů a obnovních sečí

v podmínkách nížin s bory a středohor s horskými smrčínami. V následujících letech, dokud to interní politika dovolila, bylo ještě poznání doplňováno o specifika kulturních smrkových ekosystémů pahorkatin. Z toho vzešlo i u nás stvrzení, že tím, co se odedávna zná a *ex lege* uznává jako specifikum „nemovitosti les“, jsou nejen dlouhé výrobní lhůty produkce biomasy, ale též pozitivní samovolné externality lesů kulturní krajiny. Od 70. let se pod egidou MLVH a MVTR ČSR už celostátně koordinovalo, jak lesnictví může závažným způsobem ovlivňovat životní prostředí krajiny na podkladu poznání, že změny stavů lesní pokrývky krajiny mohou podle přírodních zákonů vyvolávat přírodní procesy prostředí měnící vč. důsledku již uvedených účinků, a to nejen v lesích – přírodní procesy mohou vystupovat z lesů a měnit životní prostředí krajiny mimo areál lesů. Lesnictví může ještě víc: se znalostmi a prostřednictvím účelových opatření v nakládání s lesy včetně lesní půdy může v podstatě nahodilě (z hlediska konkrétní společenské potřeby v druhu, míře, místě a času) mikro- a mezoklimatické účinky lesních ekosystémů a hydrologické vlivy účelně do určité míry zesilovat nebo tlumit a tím utvářet a posilovat konkrétní užitky prospívající lidské společnosti jako funkce lesa a omezovat disfunkce lesa, přinášející společnosti škody a újmy.

Bude tomu víc jak 150 let, kdy lesy jako nemovitost vlastníků byly legislativou uznány za zvláštní druh nemovitosti s omezením vlastnických práv, a to už tehdy nejen podle zvláštnosti výrobního procesu dřevní suroviny v kulturních lesních ekosystémech, nýbrž také s porozuměním jejich vlivu na životní prostředí obyvatelstva. Pokrok v poznání vedl k tomu, že i § 1 našeho popřevratového zákona o lesích 289/1995 Sb. uznal lesy podle vědeckého poznání jako nenahraditelnou složku životního prostředí. Samozřejmě obyvatelstva, neboť zákon o životním prostředí č. 17/1992 Sb. V § 2 stanoví, že i lidský druh organismů má nárok na své životní prostředí.

Zde pokládám za nezbytné odbočit do sféry státní lesní politiky. Je zkušeností mnoha lidských generací, že pole lesnické je polem kontroverzním s rozpory mezi zájmy veřejnými, skupinovými a osobními. Les v naší krajině není jenom objekt přírodní, s nímž se může zacházet výlučně z hlediska zájmů biologů a ekologů jenom o flóru a faunu. Není ani objektem výrobním jako továrna na dřevo; sice s velkým podílem přírody, leč s jediným hlediskem ideologie ekonomismu – dynamiky zisku. Od konce druhého milénia se tato klasická kontroverze výrazně prohloubila v intencích další fundamentální ideologie environmentalismu či úžeji ekologismu. Vyrasila do boje za spásu světa v té míře ohroženého civilizací, že se vlastníci lesa musí na vlastní účet podílet na přestavbě lesů kulturních pod vedením biologů. Tak to u nás zaznívalo v 90. letech ¹. **Dnes v tomto smyslu trvá již desetiletí jakoby neřešitelný spor o nakládání s lesy – zatím v Národním parku Šumava.** Zájmová vědecká skupina prosazuje doktrínu „bezzásahovosti“ jako jediné hledisko v nakládání s lesy kulturní krajiny, usilujíc o vznik „divočiny“ náhlou, velkoplošnou a dlouhotrvající destrukcí stromového patra kulturních lesích ekosystému bez péče o obnovu a bez ohledu na možné důsledky. Její představitelé, čelní ekologové, otevřeně píší: *biologům je lhostejné, zda se destruované lesní porosty obnoví, kdy, kde a v jaké formě ekosystému se tak stane* (písemné vyjádření mluvčího Komise ŽP AV ČR). Zdá se, že je to v posledních letech i koncepce nejvyššího státního orgánu životního prostředí ČR. Hnutí DUHA léta uvádělo, že obavy z žíru chráněných kůrovců jsou neopodstatněné a

¹ Připomeňme, že západoevropské lesnictví začalo koncem 60. let se změnami koncepce, lesní politiky a legislativy přecházet na multifunkční obhospodařování lesů. Při tom smysl lesů ve vlastnictví veřejném spočíval prioritně v péči o krajinné prostředí, vlastníci lesů soukromých si mohli sami zvolit součinnost na plnění veřejných zájmů jako plně hrazenou aktivitu lesnických služeb včetně zisku a se státní poradenskou službou. Teprve přelom milénia tuto politiku zlomil idologií ekonomismu, jež se u nás oficiálně zavedla ihned po převratu.

takové stanovisko bylo za auditu IUCN v NPŠ v roce 2002 označeno za zradu ². Připomíná to z diplomacie známou politiku útočných ideologií jako „fait accompli“ – vyznačuje se neobjasněním cílů a jejich možných důsledků a získává tak čas, aby byly dosaženy až již nebude možná jakákoli náprava. Jiný uznávaný specialista-biolog mně napsal, že při takovém vzniku divočiny Šumava zůstane zelená a položil mně pozoruhodnou otázku: „Proč a komu vlastně je zapotřebí les na horách?“. Domnívám se, že je nejvyšší čas, aby se této záležitosti věnovala nejvyšší pozornost, jestliže z nejvyšších odpovědných státních orgánů se neodpovídá ani na podání věcně kompetentních odborníků. Je-li koncepcí MŽP ČR zavádět bezzásahovost na 2/3 lesní plochy v ČR soudím, že by bylo nezbytné včas:

1. rozběhnout věcnou diskuzi o argumentech jiných než biologických oborů k doktríně bezzásahovosti v lesích jako složky životního prostředí obyvatelstva,
2. rozebrat a uvážit, zda je možné, aby státní úředník podpisem rozhodnutí státního orgánu měnil přírodní zákony a jimi podmíněné přírodní procesy tak, aby na jím určeném území staly po jeho podpisu nefunkční,
3. uvážit, že bezzásahovost v kulturních lesních ekosystémech kulturní a obytné krajiny může mít vážná rizika environmentálního a sociálního charakteru pro obyvatelstvo, tedy potřebu odpovědnosti státu za možné následky dané koncepcí a politiky.

Nutno podotknout, že postmoderní společnost ráda opět přijímá jedno hlediskové ideje a opět politická moc ideové „velké pravdy“ vytlačuje jiná či vlastně další hlediska, která se nehodí. Rozbor reakcí státních orgánů kompetentních a zodpovědných za lesy třeba na akty z EU ukazuje, že se o nakládání s lesy myslí nekomplexně, začasťe spíše jako o objektu konzervační ochrany přírody. Uvažuje-li se o změnách krajiny v ČR, pokládám za nezbytné uvažovat šířeji a jinak než jenom biologicky, tedy jen o objektech flóry a fauny. V případě, že by se nakládalo s lesním ekosystémem bez ohledu na důsledky pro okolí, např. lesy v kulturní a obytné krajině ČR byly ve velkém měřítku ponechány v bezzásahovosti, vzniká nesporně riziko vzniku dlouhodobých závažných dálkových disfunkcí lesů tam, kde jsou např. chránění kůrovcovití a převládající smrkové lesní porosty ještě nedospěly do stádia rozpadu a obnovy. V tom případě vznikají rizika i z možných dlouhodobých změn biochemických a fyzikálních vlastností lesní půdy a tím vodního režimu krajiny. Proto „vědecký“ projekt, jenž hodlá měnit lesy krajiny, avšak rozběhne se **nekonceptně bez předcházející věcné analýzy následků** pro ni (tak obvyklé u zásahů do krajiny i nepatrných měřítek ve prospěch člověka), by se z hlediska krajinného prostředí mohl brát jako „ruská ruleta“ – vyjde to tak či tak, „vsjo rónvo“. Ostatně na slyšení v Senátu v roce 2007 už ministr RNDr. M. Bursík takovou „osobní odpovědnost za Šumavu“ veřejně převzal – a kde je jeho odpovědnost i on sám...

Podle holé vědy postmoderní éra má v lesnictví tuto dobu, tak jako v jiných sektorech národního hospodářství, za dobu „přelomovou“. Rychlý rozvoj evropské společnosti přinesl totiž zesílení nebo také nové poptávky v oboru funkcí lesa, tedy kladných environmentálních a sociálních užitků z lesů. Je pochopitelné, že různé společenské zájmové skupiny prosazují své zájmy jednak houževnatě v pokračování verze zcela klasické, aniž by se zabývaly tím, že už žijeme v podstatně odlišné civilizační éře. Např. již po vzniku Československa první generální ředitel státních lesů, velmi vzdělaný a prozíravý lesník, tvrdě bojoval proti snahám převést lesy tehdejší Podkarpatské Rusi těžařským firmám ³. Éra východně komunistické totality měla jak tvrdou klasickou dřevařskou lobby,

² Citováno ve zprávě mezinárodních auditorů, vydané MŽP ČR roku 2003.

³ Po šesti desítkách let se děj stejně ideologie opakuje – na Novém Zélandu . Podnik Státní lesy je rozpuštěn, advokátní kancelář stačí k podpisům nájemních smluv na 30 let pro těžařské firmy tři kontinentů. Závazek obnovy vytěžených lesů smlouvy neobsahují, je to pokládáno za porušení svobody podnikání. Za pár let se zjišťuje nečekaný pokles lesnatosti země. Právníci a finančníci nevěděli nic o objektu své správy...

dočasně až s přijímáním nesmyslných „vzorů“, tak později i uvažující vedení na MLVH i MVTR. Po převratu 1989 se vše vracelo k nejklassičtější podobě s představitelem dřevařské lobby, jenž vytrvale vystupoval s dobovými politickými požadavky privatizace státních lesů a psal, že 0 % státních lesů by byl nejlepší ukazatel státní politiky. Tehdy v lesnické západní Evropě Ústavní soud SRN ještě měl za to, že smyslem existence lesů ve veřejném vlastnictví v demokratickém tržním systému je prioritně zabezpečovat veřejné zájmy v působení lesů na životní prostředí. V letech 2007/08 ještě evropská představitelé IUFRO diskutovali ve zvláštních vydáních časopisu o tom, čeho si žádá „přelomová doba“ na lesnictví při zásadních změnách stavu společnosti. Jak různá mohou být témata „přelomové doby“, možno poznat srovnáváním rozličnosti aktuálních snah. Je tu např. nová vědecká škola, která nově otevřela problém vlivu lesů na atmosférické srážky a s pomocí matematického modelování rozložení tlaku vzduchu předpokládá pro lesy s jejich transpirací v kontinentálních měřítkách schopnost „přitahovat“ vzdušnou vlhkost od moří ke kondenzaci a vypadávání srážek. Je tu však také snaha o to, zbavit lesy přídomku ochránců krajiny zejména v podhůří lesnatých hor. Doc. RNDr. Jakub Hruška, CSc., na základě výpočtu „double sum curve“ potoka v NP Šumava z šedesátileté řady měření odtoků předkládá světovou novinku v tom, že stav lesů ani vyšších poloh nemá žádný, pro krajinu prakticky využitelný hydrologický vliv. Nu, v měřeních odtoků i na dlouhá léta vědecky přísně sledovaných povodích jsou mezinárodně uznané osobnosti jak s odtoky většími než z bezlesí, tak další, které naměřily opak. Domnívám se, že po dlouhá léta se nenašel nikdo, kdo by onu velmi složitou otázku rozsekl rázem jako gordický uzel. Stalo se tak u nás na jediném a velmi složitém objektu s různými podíly ploch lesů po žíru kůrovců se stromy suchými, ploch vykáčených, ploch obnovujících se i bez naděje na brzkou obnovu i ploch se zbytky lesních porostů se stromy ještě živými. Bez respektu k podílům ploch různého stavu lesa na ploše povodí, bez znalosti odtoků z povodí mimo měrný přepad či přítoků do povodí, s problematikou srážek na něm, s opomenutím času jako faktoru náhlých změn stavu lesů na povodí atp. patrně není možné tak revoluční změnu snadno přijmout. Nejde ani jen o vodnost toku, ale také jak voda z povodí odtéká, tedy o režim odtoků v režimu povětrnostním s přihlédnutím na tok času a změny dalších faktorů. Navíc je tu příliš blízká možnost účelovosti takového zásadního závěru: jak známo, koncepcí MŽP ČR je převést tak 2/3 lesů v ČR v co nejkratším čase do bezzásahovosti. Přesně to slyšela delegace ČLS na MŽP ČR z úst náměstka pana RNDr. F. Pelce, CSc. koncem léta 2008, když na pozvání ministra M. Bursíka přišla projednat s náměstkem management lesů v NP Šumava a upozornit, že takový projekt postrádá šetření o vlivu na životní prostředí regionů po několik generací obyvatelstva. Pan náměstek si však nepřál slyšet ani slovo o managementu lesů. Světovým objevem na Modravském potoku se potvrzuje, že **snahy nepřipustit věcnou diskusi i snahy prorazit nechuť médií a obavy odborných časopisů publikovat standardní poznatky jiných vědních oborů o environmentálních a sociálních funkcích a disfunkcích lesů jsou výraznými politickými faktory závažného vědeckého problému.**

Pozn. redakce

Autor Ing. Vladimír Krečmer, CSc., 1951-1990 vědecký pracovník v oboru vztahů les-prostředí ve VÜLHM, 1990 rehabilitován za újmy z „normalizace“ a penzionován, 1992-1998 předseda České bioklimatologické společnosti, 1997-2005 předseda Národního lesnického komitétu, 1993-2006 soudní znalec v oboru ochrana přírody a lesní hospodářství se zvláštní specializací na funkce lesů v přírodním a krajinném prostředí. Čestný člen ČAZV a dalších odborných institucí. Bibliografie: přes 500 vědeckých a odborných prací.